

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№15 (2019)

TOSHKENT-2019

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Мургазаева Раҳбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий Университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Жаҳон Тиллари Университети

"Ўтмишга назар" журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет журнала "Взгляд в прошлое"
Editorial Board of the Look to the past

Кебадзе Мадонна

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет (Грузия)*

Бурдиашвили Майя

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет (Грузия)*

Кожакеева Ляззат Темировна

*тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети,
Қозоғистон Республикаси*

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич

*тарих фанлари доктори, профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий Университети*

Бобожонова Дилором Бобожонова

*тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон
Жаҳон Тиллари Университети*

Зияева Доно Хамидовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти*

Аширов Адҳам Азимбаевич

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти*

Агзамова Гулчехра Азизовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти*

Халикова Раҳбар Эргашевна

*тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент
давлат техника университети*

Ишанходжаева Замира Райимовна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б.,
Ўзбекистон Миллий Университети*

Кобзева Ольга Петровна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б.,
Ўзбекистон Миллий университети*

Одилов Аброр Анварович

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Ерметов Аваз Абдуллаевич

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий Университети*

Саипова Камола Давляталиевна

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий Университети*

Джоробекова Айнура Эшимбековна

*тарих фанлари номзоди, профессор, Ташқи
ишлар вазирлиги қошидаги Дипломатия
академияси, Қозоғистон Республикаси*

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна

*тарих фанлари доктори, Тошкент Кимё -
Технология Институтида*

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

1.Алимова Нодира Ибрагимовна, ТУРКИСТОН МАДАНИЯТ ДУРДОНАЛАРИ ТАРИХИДАН.....	4
2.Арифханов Бахтиёр Анварович, МАРКАЗИЙ ОСИЁ ОЛИМЛАРИНИНГ ЖАҲОН ИЛМ-ФАН РИВОЖЛАНИШИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	10
3.Аҳмедова Умида Марипджановна, ЎЗБЕКИСТОНДА ФЕРМЕРЛИК ФАОЛИЯТИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ-ТАРАҚҚИЁТ ОМИЛИ.....	20
4.Акчаев Фаррух Шавкатович, ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ ЗИЁРАТГОҲЛАРИДА ЎТКАЗИЛАДИГАН МАРОСИМЛАРНИНГ ЭТНОЛОКАЛ ЖИҲАТЛАРИ.....	26
5.Азимов Камилъ Сарварович, Петросова Ольга Николаевна, ТУРКИЯ ВА АРАБ МАМЛАКАТЛАРИ: ҲУДУДИЙ МОЖАРОЛАР ВА ТРАНСЧЕГАРАВИЙ СУВ АРТЕРИЯЛАРИ ОРҚАЛИ СУВДАН БИРГАЛИҚДА ФОЙДАЛАНИШ МУАММОЛАРИ.....	33
6.Алохунов Алишер Аҳмаджонович, ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ИЛК ШАҲАРСОЗЛИГИ МАСАЛАСИГА ДОИР.....	51
7.Аббасов Беҳзод Бахтиёрович, НАМАНГАН ОБЛАСТИДА 1950-ЙИЛЛАРНИНГ ЎРТАЛАРИДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН КЎЧИРИШ СИЁСАТИНИНГ МАҚСАДИ ВА НАТИЖАЛАР.....	59
8.Дадамирзаева Гулчехра Абдунабиевна, СОВЕТ ДАВЛАТИ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОНДА КООПЕРАЦИЯЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	66
9.Гадоев Дадахон Хайруллоевич, ПЕТЕРБУРГДАГИ ЖОМЕ МАСЖИДИ: ҚУРИЛИШИ ВА ТАҚДИРИ.....	73
10.Мажидов Ж.Ж., Ахматов А.Ҳ. ХІХ АСР ОХИРИ - ХХ АСР БОШЛАРИДА АМУДАРЁ ФЛОТИЛИЯСИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН ("Туркистон тўплами" материаллари асосида).....	84
11.Орзиев Маҳмуд Зайниевич, АФФОНИСТОН МАТБУОТИНИНГ БУХОРОГА ТАЪСИРИ ХУСУСИДА.....	91
12.Ойназаров Холиёр Ғойибназарович, ГАДОЙТОПМАССОЙ ПЕТРОГЛИФЛАРИ.....	98

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Акчаев Фаррух Шавкатович,

Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институти
тарих ўқитиш методикаси кафедраси катта ўқитувчиси

ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ ЗИЁРАТГОҲЛАРИДА ЎТКАЗИЛАДИГАН МАРОСИМЛАРНИНГ ЭТНОЛОКАЛ ЖИҲАТЛАРИ

For citation: Farrux Sh. Akchayev. Ethnocultural aspects of ceremonies held at the pilgrims of the Jizzakh oasis. 2019, vol. 1, issue 15, pp. 26-32

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-15-04>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада илмий адабиётлар ҳамда этносоциологик тадқиқотлар таҳлили асосида Жиззах воҳаси муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳларида ўтказиладиган маросимларнинг фақат воҳага хос бўлган маросим турлари ва уни ўтказилиш жараёни, маросимга хос таомлар, маросимда ишлатиладиган предметлар, уларнинг ранги ва сонида акс этадиган этнолокал хусусиятлар тўғрисида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Жиззах воҳаси, муқаддас қадамжо ва зиёратгоҳлар, маросим турлари, маросим ўтказилиш жараёни, маросимга хос таомлар, маросимда ишлатиладиган предметлар, авлодлар учрашуви, пода қўшиш, сутли таомлар, умоч оши, кўк мато, этнолокал хусусият.

Акчаев Фаррух Шавкатович,
старший преподаватель кафедры
преподавание методике истории
Джизакского государственного
педагогического института

ЭТНОЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОВОДИМЫХ ОБРЯДОВ В СВЯТЫНЯХ ДЖИЗАКСКОГО ОАЗИСА

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе анализа научных литератур и этносоциологических исследований ведется речь о процессах проведения видов обрядов и свойственных

блюдов, а также пользование предметов их цвет и количества отражаемых в этнолокальных особенностях свойственных только Джизакскому оазису.

Ключевые слова: Джизакский оазис, святыни, виды обрядов, процесс проведения обрядов, блюда свойственные обряду, предметы используемые в обрядах, встреча поколений, добавьте стада, молочные продукты, пуповину, синюю ткань, этнолокальные особенности.

Farrux Sh. Akchayev,

Dzhizak state pedagogical institute faculty
of history teacher

ETHNOCULTURAL ASPECTS OF CEREMONIES HELD AT THE PILGRIMS OF THE JIZZAKH OASIS

ANNOTATION

In this article, based on the analysis of scientific literature and ethnos of social research, only typical types of rituals for the oasis are discussed, as well as the process of their conduct, ritual dishes, objects used in the ritual, their color and number, reflecting ethnocultural features.

Key words: Jizzakh oasis sanctuary and Kadamjay Shrine and temples, types of rituals, ritual dishes, items used in the ceremony, meeting generations, many additions, dairy products, "umoch oshi", "kuk mato", ethnocultural properties.

Кайд этиш лозимки, зиёратгоҳлар ва уларда ўтказиладиган турли маросимлар кумумий ва ҳусусий жиҳатлари билан ажралиб туради. Республика миқёсидаги барча зиёратгоҳларда ўтказиладиган маросимлар қарийб ўхшаш ҳолатда ташкил этилсада аммо, айрим ҳусусий ҳолатлар ҳам мавжудки, бу жараён аҳолининг турмуш-тарзи, кундалик машғулоти, орзу-истаклари ва маҳаллий анъаналар билан боғлиқ қарашлардаги ўзига хослик асосида юзага келади. Чунки, анъана, урф-одат ва маросимларнинг юзага келиши ва халқ ижтимоий ва диний ҳаётида муҳим ўрин эгаллаши мураккаб жараён бўлиб, унга бир қанча омиллар таъсир ўтказади. Яъни, миллий ўзига хосликлар узоқ тарихий даврдаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий жараёнлар, табиий-географик ўрнашув, аҳолининг машғулотлари, ўзаро этномаданий алоқалар, диний мансубликлар асосида қарор топади ва айнан мана шулар ҳамда халқнинг руҳий-психологик қарашлари негизида қадимий анъаналар, урф-одатлар ва маросимлар шаклланади[3, Б.189].

Жиззах воҳаси зиёратгоҳларида ташкил этиладиган маросимларда ҳам ўзбек халқига хос жиҳатлар билан бир қаторда ҳусусий кўринишлар ҳам мавжуд. Ўтказилган тадқиқотлар натижасида шулар маълум бўлдики, қадамжолардаги маросимларнинг фарқли томонлари характер жиҳатдан қуйидагиларда намоён бўлади: маросим турлари ва уни ўтказилиш жараёнида, маросимга хос таомларда, маросимда ишлатиладиган предметлар, уларнинг ранги ва сонида. Қуйида фақат Жиззах воҳаси зиёратгоҳларида ўтказиладиган маросимлар ва уни ўтказилиш жараёнларига тўхталиб ўтамыз.

Авлодлар учрашуви. Жиззах воҳасида қадимдан турли элат ва миллат вакиллари

истиқомат қилиб келишган. Турли тарихий даврларда воҳанинг Бухоро ва Қўқон хонликлари таркибига ўтиб туриши, миллий ҳудудий давлат чегараланиши, коллективлаштириш ва чўлларни ўзлаштириш сиёсати ёки бошқа омиллар натижасида қўшни ҳудудлар билан ассимиляцияга учраган. Жумладан, аҳоли ўзлари туғилиб ўсган ҳудудлардан айрим масалаларда, хусусан коллективлаштириш, колхозлаштириш ва чўлни ўзлаштириш мақсадида республиканинг бошқа минтақаларига ва қўшни республикаларга кўчирилиши ушбу жараёнларнинг таркибий қисми ҳисобланади. Воҳага ҳос жиҳатлардан бири турли сабабларга кўра бошқа ҳудудларга кўчиб кетган кишиларнинг оилавий (ёш авлод вакилларининг қатнашиши мунтазам кузатилади) воҳадаги зиёратгоҳларга бир вақтда ташриф буюриши ва учрашув чоғида турли диний маросимларни бажаришидир. Бу маросимлар Ш. Рашидов тумани Қулписар ота зиёратгоҳида қозоқ миллати вакиллари, Фориш тумани Ҳазрати Эшону Халифа ва Ҳазрати Зайнулобиддин зиёратгоҳида тожик миллати вакиллари ҳамда Бахмал туманидаги Моргузар ота зиёратгоҳида қирғиз миллати вакиллари томонидан ҳар йили 8-10 май кунлари оралиғида ўтказилади. Маросимда олдинги йилдаги келишув асосида танланган киши томонидан зиёратчиларнинг сонига қараб қора мол ёки бир нечта қўй ва эчкилар қурбонлик қилинади. Маросимни ўтказиш жараёнини муҳим қисмларидан бири, ёши катталар билан бир қанча оилавий масалаларни келишиб олинишидир [дала ёзувлари, 10]. Яъни, ташриф бурувчилар ўзаро маслаҳатлашиб, бир-бирларининг муаммолари, қийинчиликларини ечими ва хурсандчилик кунларини ташкил қилиш борасида фикр алмашишади. Маросим охирида ўтганлар руҳига Қуръон тиловат қилиниб, келтирилган ортиқча маҳсулотлар эҳсон қилинади. Йиллар давомида учрашувни ташкил қилиш ва маросимларни ўтказиш борасида ўзига ҳос анъана шаклланган бўлиб, айрим жараёнлари зиёратгоҳларда ўтказиладиган маросимлар билан омукталашиб кетган. Айнан бу тадбирларда ҳам зиёратгоҳларни жамоавий тарзда муқаддаслаштирилган ва барча учун энг мақбул ҳудуд бўлганлиги боис ушбу муқаддас масканда инсонлар энг хурсандчилик лаҳзаларини биргаликда ўзаро жамоавий тарзда нишонлаш анъанасини кўриш мумкин.

Пода қўшиш маросими. Бу маросим асосан воҳанинг Зомин, Бахмал ва Ш.Рашидов туманининг тоғли ҳудудларига ҳос бўлиб, ҳар йили март ойининг биринчи ва иккинчи ўн кунлигида ўтказилади. Маросимда қишлоқда истиқомат қилувчи уруғлар навбати билан (қариндош уруғлар жамоасига бир неча йилда бир марта навбат келади) қўй сўйиб қурбонлик қилишади. Бунда қишлоқнинг ҳар бир хонадонидан бир нафардан ёши улуг вакили иштирок этади. Ушбу маросимда кимлар бу йил чўпонлик қилиши, чўпонга ҳар бир бош чорва моллари (от, қора мол, қўй ва эчки учун алоҳида табақалаштирилган) учун тўланадиган пул ёки уни ўрнини босувчи натурал маҳсулот (буғдой, арпа ёки чорва моллари) миқдори, чўпонларга қўйиладиган талаблар келишиб олинади.

Ушбу маросимни зиёратгоҳларда ўтказилиш сабаби қуйидагича: биринчидан, зиёратгоҳларнинг жамиятдаги мавқеи ҳам инobatга олинган бўлиб, чорва молларнинг баракаси, уларни касалликдан сақлашда қадамжодаги авлиё муҳофаза вазифасини ўташига ишониш бўлса, иккинчи томондан муқаддас жойда берилган ваъда ёки келишилган битим оғзаки бўлиб, унинг ишончилиги ва амал қилиш томонларнинг виждонига боғлиқ бўлади. Шу сабабли, аҳоли орасида зиёратгоҳларнинг магик хусусиятларидан чўчиш, у ерда ёлғон гапирмаслик каби

диний қоидалар томонларни маънавий бурчини эслатишга ишониш ҳисси мавжуд[дала ёзувлари,5]. Қолаверса, айнан зиёратгоҳлар на давлатга на маълум бир шахсга тегишли бўлган ўзига хос муқаддас маскан бўлиб, халқ эътиқодларига кўра айнан бу ҳудудда амалга оширилган ҳар қандай келишув илоҳий аҳамиятга эга бўлади. Шу боис бу ерда тузилган оғзаки шартнома муқаддас келишув бўлганлиги боис уни бузиш оғир гуноҳ билан тенглаштирилади. Айнан бу ҳолатдан зиёратгоҳ ва қадамжоларнинг ўзига хос сакрал хусусиятлари билан бирга уларнинг келишув объекти тарзидаги бошқа муҳим функцияси ҳам намаён бўлади. Умуман олганда кўплаб Марказиё Осиё халқлари ҳаётида зиёратгоҳлар маҳаллий одамлар учун энг муқаддас маскан ҳисобланган ва бу ерда бажарилган ҳар қандай амал ва маросимга ўзгача тус бериш ва инсонлар руҳияти учун ижобий аҳамият касб этиш кенг тарқалган.

Маросимларда амалга ошириладиган одатлар. Этнографик тадқиқотлар жараёнида воҳа муқаддас қадамжолари ва зиёратгоҳларида маросим охирида бажариладиган удумларда ҳам ўзига хос хусусиятлар кузатилди. Жумладан, ақиқа маросими сўнггида воҳа хонадонларида ёки Хўжамушкент ота, Новқа ота, Парпи ота, Саъд ибн Абу Ваққос ва Хўжабоғбон ота сингари зиёратгоҳларда маросимдан сўнг тажрибали ва хонадоннинг ёши улур аёллари эҳсон учун сўйилган қўйнинг ошиғини ушбу гўдак соғ-саломат улғайсин, чимилдиқ кўрсин деган мақсадда олиб кетишади ва уни ушбу чақалоқ вояга етганида унинг чимилдиғи ёки кўрпасининг бир четига тугиб қўйишади. Қолган суякларни ташлаб юбормасдан яхшилаб тозалаб, янги оқ матога ўраб хонадоннинг тоза жойига қўмилган. Ахборотчиларимиздан бунинг сабаби сўралганда, бу боланинг ризқи уни бегоналар ёки ёввойи ҳайвонлар олиб кетмаслиги керак[дала ёзувлари,11] лигини таъкидлашди. Парпи ойим ҳамда Хўжа Боғбон ота зиёратгоҳларида ўтказилган маросимлардан сўнг ҳудудидаги сирпанчиқ тошларга сирпаниб кетишлари кузатилди. Ахборотчилар бунинг сабабини гуноҳлардан, турли инсу-жинслар таъсиридан ҳамда уларни қийнаб келаётган касалликлардан шу жойнинг ўзида фориғ бўлиш[дала ёзувлари,3] билан изоҳлашди.

Фикримизча, зиёратчилар томонидан қурбонлик амалга оширилганда ёки маросимларда фойдаланилган атрибутлар ва озик-овқатларни шу жойда қолдиришдан мақсад, барча ёмонликлар ва уларни қийнаётган жиҳатлар шу ерда қолсин, ўзим билан уйга эргашиб кетмасин деган фикр бўлган бўлса. айримларини олиб кетиш маросим аталган боланинг келажагига, соғлигига гарров бўлади деган ишонччи юзага келтирган.

Зиёратгоҳ таомлари. Зиёратгоҳларда ташкил қилинадиган барча маросимлар турли таомлар ҳамда егуликлари билан ажралиб туради. Маросимий таомларнинг кундалик таомлардан фарқи аста-секинлик билан бажарилаётган урф-одат ва маросимнинг таркибий қисми умумий овқатланиш ёки афсунгарлик объектига айланиб боради[2, Б.195-196]. Яъни, маросим таомлари бажариладиган удумнинг бир бўлаги, уни тайёрлашдан то истеъмолга қадар бўлган жараёни бир бутунликни ташкил қилади. Жиззах воҳасида ҳам маросим таомлари ўзига хос кўринишда бўлиб, ўзида воҳа аҳолисининг машғулоти, турмуш-тарзи, ҳудуднинг иқлими каби хусусиятларни бирлаштиради. Кузатишлар натижасида айтиш мумкинки, воҳада маросимларга аталган егуликлар орасида сутли ёки сут аралаштириб тайёрланадиган таомлар кўпроқ учрайди. Ахборотчиларнинг таъкидлашларига кўра, ҳудуд об-ҳавосининг кескин ўзгариб туриши донли ва бошқа таомларни тезда

қотиб қолишига олиб келади, бу егуликларга сут солиниши эса, уни узоқ вақт юмшоқ сақланишига олиб келади[дала ёзувлари,7].

Бевосита таомларнинг ўзига тўхталадиган бўлсак, воҳада ҳар бир маросимда тайёрланиши шарт бўлган турлари мавжуд, яъни ритуал таомлар тушунчаси шаклланган. Агар бошқа ҳудудлар маросимларига эътибор қаратилса, ҳар бир микроҳудуднинг алоҳида таомланиши ва тайёрланадиган егулик мавжуд. Жумладан, Хоразм воҳасида зиёратгоҳларда асосан қурбонлик, дарвешона ва садақа маросимларда ритуал таом қорма (шавла)[1, Б.112], Бухоро[5, Б.103] ва Тошкентда ҳалиса ёки ҳалим[4,С.255], Қашқадарёда шўрва, тўграма дарвешонада гуруч ош, Фарғона водийсида ҳалим тайёрланади[2, Б.132]. Сурхондарёда чўзма, чалпак, ис[6, Б.23] тайёрланади. Жиззах воҳасида эса барча маросимларда бўғирсоқ ва чўзма пиширилади. Ҳар иккиси ҳам хамирни пахта ёғига пишириш жараёнидан иборат бўлиб, ахборотчиларнинг айтишича, таомларни тайёрлашда атрофга тарқаладиган ҳиддан, ўтиб кетган аждодларнинг арвоҳлари баҳраманд бўлиб, уларнинг руҳлари шод бўлади[дала ёзувлари,11].

Воҳага хос маросим таомлари маълум магик хусусиятлар билан биргаликда, одатда узоқ вақт-бутун маросим жараёнини қамраб оладиган даражада вақт талаб қилинадиган умоч оши, ширгурунч, ҳолвайтар каби таомлар тайёрланади.

Воҳага хос маросимларда фойдаланиладиган предметлар икки қисмга ажратилади: биринчиси, иштирокчилар ўзлари билан олиб келадиган анжомлар ва иккинчиси маросим жараёнида зиёратгоҳдаги айрим предметларидан фойдаланиш ёки ўзлари билан олиб кетиши ҳамда қайтаришидир.

Воҳада зиёратчиларни аксарияти маросимлар чоғида арвоҳларга атаб чироқ ёқиш одати мавжуд бўлиб, ташриф буюрувчилар ўзлари билан ёғ, пахта каби "ислик" олиб келишади[дала ёзувлари,1]. Новқа ота, Саъд ибн Абу Ваққос зиёратгоҳларига келган ҳар бир киши ўзи билан "ислик" олиб келишади. Шунингдек, маросимни бажарилиши жараёнида қурбонлик тарзида парранда ёки ҳайвон ҳам сўйиш одати мавжуд. Юқоридагилардан ташқари, зиёратчилар ўзлари билан, зиёратгоҳдаги азиз авлиёга аталган мато, чироқ, пул ва чўзма ҳам олиб келишади. Ташриф буюрувчилар зиёратгоҳга мунтазам қатновчилар тоифасига кирса ёки бирор мушкулотни ечимидан сўнг зиёрат қилишни ният қилган бўлса, аввалроқ ҳадя қилишга буюм атайди ва алоҳида тугунга солиб қўяди[дала ёзувлари,8]. Одатда олиб келинган буюмлар зиёратгоҳдаги ишчиларга тақдим қилинади. Шунингдек, айрим предметлар вазифасини ўтаб бўлгач, ёқиб юбориш одати ҳам сақланган. Жумладан, Муғол қишлоғига кираверишдаги тепалик устида жойлашган Кўктўнли ота зиёратгоҳидаги кўк тошга асосан болаларда учрайдиган кўк йўтални даволаш учун ташриф буюрадилар. Бу ерда ўтказиладиган маросимларнинг хусусияти шундаки, зиёратчилар боланинг бўйига мос келадиган кўк матодан қўғирчоқ ясаб келишиб, кўк тошдаги ковакчага сув қуйиб ичилгандан сўнг, пастдаги сойликка олиб тушиб қўғирчоқни ёқиб юборишади. Бизнингча бунинг сабаби, бола вужудига кириб олган ёвуз руҳлар ва касаллик маросим давомида қўғирчоқга ўтади. Уни ёқиб юбориш ёвуз руҳлар ва касалликдан фориг бўлишнинг энг мақбул йўли эканлигига ишонишидир.

Воҳа зиёратгоҳларига олиб келинаётган мато рангларининг ҳам ўзига хос функцияларини Янгиобод туманидаги Бўтатош Вали зиёратгоҳида учратиш мумкин. Бу ерга фарзанд кўриш мақсадида келган зиёратчилар оқ мато олиб келишса, тутқаноқ ва жин чалди касаллигидан халос бўлиш учун келган зиёратчилар қора

матодан тикилган ёпинчиқда келиб маросимдан сўнг ушбу матоларни ирим сифатида қолдириб кетишлари кузатилади[дала ёзувлари,9].

Бундаш ташқари кузатувларимиз жараёнида воҳа зиёратгоҳларида ўтказиладиган маросимларда сонлар ҳам муҳим аҳамият касб этиши аниқланди. Хусусан, Зомин тумани Куччиболғали қишлоғидаги Хўжа Кўндаланг зиёратгоҳига даво истаб келган зиёратчилар чиллашир касаллиги билан оғриган боланинг ёшига қараб чироқ ҳамда чўзма олиб келишса[дала ёзувлари,2], Туркман қишлоғидаги Хўроз ота зиёратгоҳига хўрозак (нафас йўллари бўғилиши) касаллигига чалинган бола йилнинг нечанчи ойида туғилганига қараб чироқ ва чўзма олиб келиш одат тусига кирган[дала ёзувлари,4]. Демак, бу каби анъаналар қадимги даврда диний тафаккур табиат ва руҳларга сиғиниш, уларни муқаддас деб билиш воҳа аҳолисининг бугунги кундаги урф-одатларида сақланиб қолганлигидан далолат беради.

Зиёратгоҳдан олиб кетиладиган буюмлар эса турли кўринишда бўлиб, ташриф буюрувчининг нима мақсадда предметга эҳтиёж сезишидан ва зиёратгоҳнинг хусусиятларидан келиб чиқиб амалга оширилади. Жумладан, воҳанинг Парпиойим, Хўжамушкент ота ва Хўжа Богбон ота зиёратгоҳларига кўпроқ фарзанд талаб зиёратчилар келишади. Бефарзанд аёл муқаддас булоққа ёки мазорга келгач, "зиёратгоҳ ҳомийси" га ташриф буюриш мақсадини баён қилади. Зиёратчи аёл расм-русумларни тугатгач унга олдин зиёратгоҳга келиб, фарзандли бўлган она боласининг кокилидан берилади. Жараёни ташкил қилувчи ходим "кейинги келишингизда иккита қилиб олиб келасиз" - деб таъкидлайди[дала ёзувлари,6]. Бу билан ўша аёлни фарзанд кўриб, фарзандининг ҳам кокилини олиб келишига ишоради.

Хулоса қилиб айтганда, воҳа зиёратгоҳларида ўтказиладиган маросимларнинг хусусиятлари ва уларни ўтказишдан кўзланган мақсад-муддаоларда, ишлатиладиган предметларнинг ранги ва сонини белгилашда, маросимларда тайёрланидиган таомларнинг турларини танлашда айрим этнолокал хусусиятлар учрайди. Бунга маҳаллий ҳудуд иқлими, жойлашган ўрни, аҳолининг машғулоти ва яшаш шароити каби жиҳатлар ҳам таъсир ўтказган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Абидова З.Хоразм воҳаси зиёратгоҳлари ва қадамжолари (тарихий-этнологик тадқиқот): тар. ф.ф.д. учун дисс. - Тошкент, 2018(Z. Abidova, Khorezm oasis and sanctuary (historical and ethnological research): diss. In the Candidate of Science in Science. - Tashkent, 2018).

2.Аширов А. Ўзбек ҳалқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. -Тошкент, 2007 (Ashirov A. The ancient beliefs and rituals of the Uzbek people. - Tashkent, 2007).

3.Аширов А.Этнология. Ўқув қўлланма. - Тошкент: Yangi nashr, 2014 (Ashirov A. Ethnology. Tutorial. - Tashkent: New edition, 2014).

4.Зунунова Г. Материальная культура узбеков Ташкента: трансформация традиций (XX - начало XXI в.). - Ташкент: Extremium-press, 2013 (Zununova G. The material culture of Uzbeks Tashkent: transformational traditions (XX - beginning of XXI century). - Tashkent: Extreme-stress, 2013).

5.Қурбонова М. Бухоро воҳаси ўзбек ва тожикларининг анъавий таомлари. (XIX аср охири ва XXI бошлари): Тар. фан. ном. дисс. - Тошкент, 1994 (Kurbanova M.

Traditional cuisine of Uzbeks and Tajiks of the Bukhara oasis. (Late 19th and early 21st century): Tar. the science. title. diss. - Tashkent, 1994).

6. Файзуллаева М. Сурхон воҳаси аҳолиси таомлари билан боғлиқ анъана ва маросимлар: Тар. фан. ном. дисс. - Тошкент, 2010 (Fayzullaeva M. Traditions and rituals associated with the cuisine of Surkhan oasis: Tar. the science. title. diss. - Tashkent, 2010).

Дала ёзувлари:

---

1. Дала ёзувлари. Ғаллаорол тумани Авлиё қишлоғи. 2015 йил (Field records. Avlio Village, Gallaoral District. 2015).

2. Дала ёзувлари. Зомин тумани Қушчи Болғали қишлоғи. 2016 йил (Field Records. The village of Kushchy Bolgali, Zominsky district. 2016).

3. Дала ёзувлари. Зомин тумани Парпийим, Фориш тумани Хўжа Боғбон ота зиёратгоҳлари. 2014-2016 йиллар (Field Records. Pilgrimage of Parpioim of Zaamin district, Khoja Bogbon-Ota Farish region Years 2014-2016).

4. Дала ёзувлари. Зомин тумани Туркман қишлоғи. 2016 йил (Field records. Turkman village, Zomin district 2016).

5. Дала ёзувлари. Зомин тумани Хўжаи Сероб ота, Бахмал тумани Новқа ота ва Теракли ота ҳамда Ш.Рашидов тумани Парпи ота зиёратгоҳлари. 2015-2017 йиллар (Field records. Khojai Serob-ota, Zaamin district, Novka-ota and Terakli-ota Bakhmal district and Parpi-ota shrine of Sh.Rashidov district. 2015-2017).

6. Дала ёзувлари. Парпийим, Хўжамушкент ота ва Хўжа Боғбон ота зиёратгоҳлари. 2014-2017 йиллар (Field records. Parpioyim, Khodzhamushkent-Ata and Khoja Boghbon Autonomous University. 2014-2017).

7. Дала ёзувлари. Ш.Рашидов тумани Парпи ота қишлоғи. 2018 йил (Field records. Parpi-ota village, Sh. 2018 year).

8. Дала ёзувлари. Янгиобод тумани Сармич ва Жўлангар қишлоқлари. 2016 йил (Field records. Sarmich and Joolangar villages of Yangiabad district. 2016).

9. Дала ёзувлари. Янгиобод тумани Юқорисармич қишлоғи. 2014 йил (Field records. Yangiabad district, Yukorisarmich village. 2014).

10. Дала ёзувлари. Ш.Рашидов тумани Қулписар ота, Фориш тумани Ҳазрати Эшонун Халифа ва Ҳазрати Зайнулобиддин, Бахмал тумани Моргузар ота зиёратгоҳлари. 2014-2018 йиллар (Field records. Qulpisar-ota Sh.Rashidov district, Hazrati Eshonu Khalifa and Hazrati Zaynulobiddin, Farish district, Morguzar-ota shrine of Bakhmal district. 2014-2018).

11. Дала ёзувлари. Ш.Рашидов тумани Эски Тошкентлик маҳалласи. 2018 йил (Field records. Sh.Rashidov district, Old Tashkent neighborhood. 2018 year).

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№15 (2019)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000